

Läsvärt om att kunna läsa och skriva

Peter Björkman recenserar Deborah Brandts *The Rise of Writing: Redefining Mass Literacy* (Cambridge University Press, 2015).

Ordet *literacy* är notoriskt svåröversatt. På svenska verkar det kanske enklast att rätt och slätt säga läs- och skrivkunighet. Så enkelt är det dock inte, inte minst på grund av att ordet rymmer betydelser som går långt utöver en så tekniskt klingande benämning. Kring begreppet literacy finns idag ett stort forskningsfält, och inte minst då internationella organisationer som FN, Världsbanken och EU använder begreppet som en viktig del av sin omvärldsbevakning rymmer begreppet en stark politisk laddning. En av få fördelar med att ändå säga läs- och skrivkunighet är dock att förmågorna därigenom i viss mening skiljs från varandra. Exempelvis tycks läsande och skrivande aktivera olika delar av hjärnan, och därmed vara åtskilda ur ett kognitivt perspektiv. Än mer intressant är dock att läs- och skrivkunighet har skilda kulturhistorier. Sverige är ett utmärkt exempel på detta. Mycket tyder på att allmogen i stort sett var att betrakta som läskunnig kring sekelskiftet 1700 (åtminstone i bemärkelsen förmögen att avkoda bokstäver och skrivna ord). Det var kyrkan och staten som med hjälp av 1683 års kyrkolag tillsammans genomdrev denna jättelika reform med syfte att integrera nationens invånare, exempelvis genom att disciplinera den med en lära om rättrogenhet. Redan från början var alltså idén om allmän läskunighet kopplad till önskan att fostra en god befolkning. En allmänt utbredd skrivkunighet i Sverige är det dock omöjligt att tala om före folkskolans införande i mitten av 1800-talet, d.v.s. först 150 år senare. Forskning har visat att skrivkunighetens spridning innan dess skett stegvis men långsamt, och förblivit begränsad till privilegierade skikt. Den fyllde dessutom i stor utsträckning helt andra syften än läskunigheten, och var till övervägande del kopplad till arbetslivet. Om den allmänna läskunigheten i Sverige växte fram som en viktig del av det svenska nationsbyggandet (genom att syfta till enhet och kontroll), så kom skrivkunigheten istället att breda ut sig som ett resultat av de ekonomiska och politiska förändringar som under 1800-talet innebar ökad efterfrågan på skrivkunig arbetskraft.

En forskare som fokuserar på sociala och samhälleliga aspekter av läs- och skrivkunighetens utveckling är Deborah Brandt. Hennes bok *Literacy in American Lives* från 2001 bygger på ett stort antal intervjuer, och analyserar hur struk-

turella krafter format enskilda individers tillgång till läs- och skrivkunighet i USA under 1900-talet. Nu följer hon upp denna studie med den täta och otroligt tankeväckande boken *The Rise of Writing: Redefining Mass Literacy*. Återigen gör hon intervjuer för att skapa fördjupad förståelse för storskaliga förändringar. Som utgångspunkt tar hon arbetsmarknaden och de drastiska förändringar som skett i den amerikanska (och för den delen globala) ekonomin under de senaste hundra åren. En stark och otvetydig tendens är att skrivande praktiker blir en alltmer dominerande del av arbetslivet för allt fler människor. Miljontals amerikaner spenderar idag sin tid vid datorer och i andra sammanhang där kunskap, idéer, data, information, kommunikation och nyheter spelar en avgörande roll, och där värde i allt högre grad genereras genom skrivande i olika former. Trots detta råder det i offentliga (och inte minst juridiska) diskurser en kvardröjande tanke på att läsarna är många och de skrivande få. Deborah Brandt menar dock att den utveckling som drivs på av förändringar i arbetsmarknadens karaktär väcker akuta frågor om förskjutningar i läs- och skrivkunighetens betydelse och värde. Vad händer när skrivandets roll som allmän företeelse ökar i betydelse? Ur ett maktperspektiv torde frågorna bli allt viktigare, inte minst eftersom distribueringen av skrivfärdigheter är än mer ojämnt fördelad än läsfärdigheterna. Deborah Brandt menar att det sistnämnda har historiska orsaker och är kopplat till hur läs- och skrivfärdigheterna förstås i det amerikanska samhället. I USA har allmän läs- och skrivkunighet haft en tung slagsida mot läskunighet: utbildningsväsendet har prioriterat den (och ofta betraktat skrivkunighet som något av en avhängig biprodukt) och ur ett medborgarperspektiv har den uppfattats som ett fundament för en vital demokrati. Kring läsandet har därför ett starkt juridiskt skydd utvecklats. Skrivandets stärkta position har däremot växt fram inom arbetslivet, i ett komplicerat samspel med de senaste decenniernas teknikutveckling, och måste därför analyseras i ljuset av en kraftigt differentierad arbetsmarknad. Utveckling av skrivfärdigheter står där i direkt relation till de krav som produktionen ställer, och gynnar därför inte alla lika. Även det juridiska skyddet är ett annat för skrivande: "Most ordinary writing that is done every day in this society is hired speech, corporate speech, not

Illustration: Marie Kärsjö.

free speech” (s. 163). Nu menar hon förvisso inte att allt skrivande sker på arbetet, men däremot visar hennes intervjuer att människor förändras av sitt dagliga skrivande, och att det blir allt svårare för många att skilja sin röst som anställd från sin röst som medborgare. I ett mycket intressant kapitel om skrivande för det offentliga – ”writing for the state” – pekar hon på en paradox: samtidigt som tjänstemän genom sitt arbete får stora kunskaper om samhället och det offentliga, upplever många att deras medborgliga röst blir allt mer kringskuren. De berättar att de med åren blivit mer försiktiga med att uttrycka sina privata åsikter, även utanför jobbet. Det är å ena sidan. Å andra sidan visar intervjuerna också att tjänstemän i stor utsträckning – inom ramen för sina befogenheter – så gott de förmår försöka styra utvecklingen i den riktning som de själva tycker är den rätta. Alldeles oavsett är det dock uppenbart att

frågorna är allvarliga. För Deborah Brandt är det tydligt att skolan måste få en mer avgörande roll:

If the public schools were to become committed to a full-fledged, writing-based literacy, they would give the society its best hope of recuperating mass writing for civic purposes and not just commercial and corporate ones. Schools are a place that could revive the revolutionary concept of writing and publishing as natural rights of individuals that deserve to be pursued ”with decency and freedom” and with the same vital protection as reading. (s. 166)

Deborah Brandt har skrivit en mycket läsvärd bok, rik på perspektiv och välgrundade resonemang. Den beskriver en stor samhällelig förändring och pekar ut viktiga frågor. Förvisso är den skriven i en amerikansk kontext, men är nog relevant även här. Låt oss därför hoppas att mer skrivs i ämnet på hemmaplan.